

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ПОВІСТІ ДЖ. ЛОНДОНА «БІЛЕ ІКЛО»

Світлана ФОРМАНОВА (Одеса, Україна)

У статті розглядаються види трансформацій, що використовуються при перекладі простих речень з англійської мови на українську. Автором систематизовано дослідження, присвячені обґрунтуванню лінгвістичного поняття «метатак西斯», з'ясовано роль метатак西斯у в перекладних текстах.

Ключові слова: види трансформацій, метатак西斯, переклад, просте речення.

The article deals with the forms of the transformations, which are used in translation of the Simple sentences from English into Ukrainian. The research delicated to a linguistic phenomenon «metataxis» is systematized.

Key words: the forms of the transformations, metataxis, translation, the Simple sentence.

Актуальність статті зумовлена потребою глибокого вивчення механізмів передачі смислу простого речення під час перекладу. Попри наявність багатьох праць, присвячених адаптації й адекватності перекладу (Ю. Ванніков, М. Воробйова, К. Вороніна, А. Гудманян, В. Демецька, О. Кальниченко, Т. Кияк, М. Маркіна, Є. Охримова, В. Подміногін та ін.), досліджень видів трансформацій і синтаксичних особливостей простого речення і його семантико-стилістичних особливостей не здійснювалося. З'ясування процесу та результатів синтаксичних особливостей перекладу простого речення в повісті Джека Лондона «Біле Ікло» зумовлене потребою вивчення адекватності перекладу, спрямованого як на виявлення причин перекладацьких помилок і невідповідностей, так і на обґрунтування способів адаптації у процесі перекладу повісті Лондона українською мовою. Незважаючи на численні праці, присвячені особливостям перекладу, однією з найменш розроблених залишилася проблема видів трансформацій під час перекладу, оскільки виникає все більша потреба у міжкультурних зв'язках українського й англійського народів, розширюються міжмовні проекти, здійснюються мистецькі програми, що викликає необхідність в опануванні

творчого доробку відомого англійського письменника. Усе це зумовлюється тим фактом, що з розвитком національної мови в Україні перекладознавство виокремлюється в окрему галузь філології. Але, на жаль, ще досі в нашому мовознавстві практично відсутні посібники з перекладу українською мовою англійських текстів, що негативно впливає на рівень підготовки професійних перекладачів. Це й зумовило актуальність статті.

Метою нашої розвідки є дослідження і контрастивний аналіз трансформацій, які відбуваються при перекладі з англійської мови на українську. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати роль перекладу в українській етнокulturі; 2) схарактеризувати види трансформацій, які дозволяють уникнути помилок під час перекладу; 3) обґрунтувати поняття «метатак西斯».

Теорією, практикою й історією перекладу займались М. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров, В. Коптілов, А. Лилова, І. Матюшина, З. Пономарева, М. Рильський, П. Тичина, О. Федоров, І. Франко та ін. Їхні дослідження висвітлюють надзвичайно цікаві питання художнього перекладу, бо, на думку теоретиків і практиків, кінцевою метою перекладу повинно бути не копіювання мови оригіналу, а відтворення тієї єдності змісту і форми, якими є художній твір [5, с. 9]. Традиційно переклад розглядався з погляду правильності, тобто повноти й точності передачі оригіналу. Саме в цьому розумінні говорять про «добрі» чи «погані» переклади. Критики перекладу, які звертаються до оригіналу, часто забувають про те, що оригінал не існує заради самого себе, а слугує засобом передачі певних ідей, емоційних станів, лінгвокультурних та етносоціальних особливостей. Таку ж функцію виконує і переклад. Тому оригінал і переклад мають єдину мету – у певний спосіб вплинути на читача. Різниця лише в тому, на якого саме читача здійснюється вплив.

Переклад репрезентує оригінал в іншомовному культурному середовищі. Переклад може бути добрим або поганим, але навіть «найгірший переклад залишається «перекладом», оскільки призначений для

репрезентування (повноправної заміни) тексту оригіналу» [1, с. 20]. У такий спосіб, результат перекладу – це новий текст, смислове наповнення якого хоч і бере витoki в іншомовному джерелі, втім прокладає своє власне річище вже на іншому мовному ґрунті. Розбіжності в українській і англійській мовах полягають у різних загальних закономірностях співвідношення граматичних форм і конструкцій мови оригіналу й перекладу, у відмінностях складу синтаксичних конструкцій і у відмінностях їхнього функціонування. Мовні причини застосування перекладацьких трансформацій базуються на тому, що специфіка мови оригіналу (в нашому випадку, англійської) диктується необхідністю перекладацьких перетворень внаслідок відсутності відповідних характеристик у мові перекладу (в нашому випадку, української). До того ж, «переклад якого-небудь твору вимагає від перекладача знання найменше двох мов, а власне тої, на яку він перекладає, чи це буде його рідна мова, чи ні, а потім тої, з якої перекладає» [4, (т. 1), с. 398].

В основі правильного перекладу лежить принцип адекватності, тобто, відповідність перекладного твору тексту оригіналу. Адекватність перекладу оригіналу завжди поняття відносне. І рівень відносності може бути дуже різним. Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності перекладача, від особливостей мов і культур, що зіставляються, від епохи створення оригіналу й перекладу, від способу перекладу, від характеру перекладних текстів і т.ін. У завдання перекладу входить не лише дослівна передача повідомлення мовою оригіналу, але й передача всіх особливостей стилю й форми повідомлення. Попри вищезазначене, адекватність перекладу і його максимальну відповідність оригіналу не слід розуміти як абсолютну точність. Відсутність збігу в структурі двох мов спричинюють необхідність у лексичних, граматичних і синтаксичних трансформаціях. Жодний переклад не може бути абсолютно бездоганим, оскільки мовна система приймаючого твору через об'єктивні чинники не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводитиме до втрати певного обсягу інформації. Цілком закономірно, що будова

української і англійської мов відмінна, оскільки ці мови належать не лише до різних сімей, а й до різних структурних типів, тому під час перекладу вкрай необхідно застосовувати синтаксичні трансформації.

Часто при перекладі з однієї мови на іншу відбувається заміна синтаксичної структури. Л. Теньєр таке структурне перетворення називає терміном «метатак西斯» [3, с. 271], який він уперше використав у своїй книзі «Основи структурного синтаксису». У сучасному мовознавстві проблемою метатак西斯у на матеріалі української мови займається Чернівецька синтаксична школа (Н. Гуйванюк, О. Кульбабська та ін.). Вважаємо, що ця тема актуальна з погляду перекладу художньої літератури, оскільки метатак西斯 виникає лише при переході від однієї мови до іншої. Тобто, у складних випадках перекладу слід використовувати не тільки механічну операцію заміни одного слова іншим, але й брати до уваги структуру, відмінну від тої, що перекладається. У такий спосіб перекладачеві слід переосмислити речення мовою перекладу. Цілком зрозуміло, що переклади, в яких міститься метатак西斯, є свого роду глибинними. Досвід показує, що поверхневі переклади стають не лише незгарбними, але й неточними, оскільки схема речення оригіналу відрізняється від схеми перекладного речення. Це засвідчує, що метатак西斯ні відношення слід відстежувати ще до початку роботи над перекладом, оскільки відбір тої чи іншої структури має вирішальне значення у процесі перекладу й визначає вибір його варіантів.

Метатак西斯 – це втілення принципу незалежності структурного плану від семантичного, оскільки проблема полягає в тому, щоб передати семантичний тип перекладного речення засобами іншої структури. Цілком очевидно, що для перекладу важливим є семантичний зміст речення, а не його структура. Втім обов'язком перекладача є врахування і особливостей будови перекладного тексту.

У нашій статті розглянуто співвідношення синтаксичних конструкцій мови оригіналу (англійської) і мови перекладу (української). Проаналізувавши переклад повісті Дж. Лондона «Біле ікло», нами виділено

такі види трансформацій: *нульовий переклад, функціональна заміна, перестановка компонентів речення, антонімічний переклад*. Розглянемо кожний вид трансформацій докладніше.

Нульовий переклад використовується в умовах синтаксичної або лексико-семантичної недоречності, коли відтворення вихідної форми порушує структуру чи зміст. Наприклад, проблема перекладу формального підмета з англійської мови на українську вирішується, як правило, із застосуванням таких прийомів, як *нульовий переклад, функціональна зміна, перестановка*. Нульовий переклад використовується для англійських речень із формальним підметом, що носить суто граматичний характер і в якому відсутній лексико-семантичний зміст. В англійських безособових реченнях використовується формальний підмет, який виражено займенником *it*, оскільки в англійській мові підмет є обов'язковим членом речення. Втім нульовий переклад ніколи не застосовується для присудка. Виняток становить переклад називних речень, у яких зміст вихідного присудка полягає в констатації факту належності об'єкта.

Розглянемо фактичний матеріал:

В оригіналі	У перекладі
– It's darn good coffee, – Henry said enticingly [6, с. 110];	– А кава ж смачна, – спокушав Генрі [2, с. 16];
– It's a she-wolf, – Henry whispered back [6, с. 108];	– Вовчиця, – пошепки відповів Генрі [2, с. 14];
It was warm and comfortable [6, с. 121];	У кімнаті тепло й затишно [2, с. 26];
Its coat was the true wolf-coat [6, с. 112].	Справжня вовча шерсть [2, с. 18].

Однак існують випадки, коли формальний підмет містить значущі семи, які в українській мові вимагають лексичного втілення. У такому разі звертаємося до функціональної заміни, що дозволяє віднайти семи, властиві

формальному підметові. До числа формального підмета відносимо займенники *you, we, they, one*, які вживаються у невизначеному змісті, наприклад, для узагальнення, повчання, позначення невідомого суб'єкта дії. Українською мовою вони перекладаються як *кожний, будь-яка людина, люди*. За таких умов при перекладі можна застосувати функціонально подібні, але формально інші синтаксичні структури української мови, тобто, неозначено-особові, узагальнено-особові або безособові речення. Якщо ж вихідна невизначеність супроводжується більш виразними семантичними компонентами, то при перекладі відбувається *функціональна заміна* – особова синтаксична конструкція, у якій підмет виражається вже не займенником, а будь-яким узагальнено-значущим словом, як-от:

В оригіналі	У перекладі
They could even see these forms move at times [6, с. 108];	Час від часу навіть видно було, як вовки переходять з місця на місце [2, с. 14];
They camped early that night [6, с. 113].	Цього вечора отаборилися рано [2, с. 19].

Функціональна заміна використовується при частковій розбіжності структурно-семантичних властивостей тієї або іншої синтаксичної одиниці у вихідній мові й мові перекладу. Оскільки функціональна заміна є найбільш частотним прийомом при перекладі присудка, то найпоширенішим варіантом може бути заміна дієслівного присудка іменним, чи навпаки. Отож, вихідний дієслівний присудок при перекладі українською мовою перетворюється в іменний, що трансформує прямий додаток в іменну частину дієслівного присудка. Вихідний іменний присудок при перекладі українською мовою перетворюється в дієслівний, що супроводжується перетворенням іменної частини дієслівного присудка в обставину способу дії.

Розглянемо приклади:

В оригіналі	У перекладі
-------------	-------------

The different lines were rapidly approaching a point [6, с. 116];	Різні лінії хутко зближувалися [2, с. 22];
They were all about him and the fire, in a narrow circle [6, с. 117];	Вовки оточили його й багаття тісним кільцем [2, с. 22];
She was not more than half a dozen feet away, sitting in the snow and wistfully regarding him [6, с. 119];	Вона сиділа на снігу, не далі як на шість футів і сумно дивилася на нього [2, с. 25];
But there was another sound [6, с. 123];	Чути було ще й інші звуки [2, с. 29];
They were good to eat [6, с. 150];	Вони смачні [2, с. 55];
Here the very air was palpitant with life [6, с. 168];	Тут саме повітря дихало життям [2, с. 71];
But it was not all easy for White Fang [6, с. 264].	Але часом Білому Іклу велося дуже тяжко [2, с. 165].

Досить часто функціональна заміна доповнюється таким прийомом, як *перестановка компонентів речення*. Цей прийом використовується, коли послідовність елементів при спільності значення визначається різними мовними традиціями актуального членування речення як у вихідній мові, так і в мові перекладу.

Порівняймо:

В оригіналі	У перекладі
He could not understand at first [6, с. 122];	Спершу він не міг зрозуміти [2, с. 28];
Henry laughed defiantly [6, с. 110];	Генрі зневажливо всміхнувся [2, с. 16];
He sat for a long while upon the sled [6, с. 116];	Генрі довго сидів на санках [2, с. 22];
Silence settled down again over the lonely land [6, с. 116].	Тиша знов огорнула безлюдний край [2, с. 22].

Перестановка місця обставини у зазначених прикладах диктується розбіжностями у способі вираження дії та її ознаки в українській і англійській мовах. Зміст цих речень в українській мові має інше комунікативне значення, ніж в англійській, тобто з погляду актуального членування речення вони означатимуть незвичайну дію і виступатимуть ремою, у той час, як у вихідних реченнях йдеться про звичайну дію, що становить тему речення, тобто головним повідомленням є сама дія, а не спосіб її вираження.

Взагалі розбіжності в порядку слів і його функціональних особливостях в українській і англійській мовах змушує перекладача вдаватися до прийому перестановки, що пов'язано насамперед із різним сприйняттям актуального членування речення. Так, в українській мові комунікативно значущі компоненти, що несуть нову інформацію, тяжіють до кінця фрази й до розщеплення складного іменного присудка. Щодо англійської мови, то в ній рема може виражатися різними способами, які не вимагають обов'язкового розміщення значущої інформації наприкінці фрази як за допомогою невизначеного артикля, так і за допомогою специфічних зворотів.

Іншими важливими розбіжностями, які зумовлюють застосування перестановки при перекладі, є вільне місце обставини часу в українському реченні на відміну від англійського, в якому місце обставини часу незалежно від актуального членування може бути або на початку, або наприкінці речення. Обставина часу, яку вжито наприкінці речення, автоматично сприймається носієм української мови, як рема, на відміну від носія англійської мови, для якого місце в реченні обставини часу не є обов'язковим і рематично значущим.

Заслуговує на увагу також ще один прийом, який використовується під час перекладу, – *антонімічний переклад*, або формальна негативація / позитивація, тобто заміна негативної або питальної форми речення на стверджувальну чи навпаки. Річ у тім, що антонімічний переклад є лексико-граматичною трансформацією, внаслідок застосування якої у перекладі

з'являються або вилучаються елементи із заперечною семантикою із збереженням змісту слова чи групи слів вихідного речення. Умови застосування такого перетворення, як правило, пов'язані з лексико-семантичними особливостями присудка.

Подібно тому, як у межах однієї мови існують слова-синоніми, одне з яких має формальне заперечення (пор.: *недобрий* – *злий*), так і між реченнями різних мов, одне з яких містить формальне заперечення, можуть існувати відношення смислової тотожності. Так, при перекладі з англійської мови на українську заперечна форма речення змінюється на стверджувальну. Така трансформація негативації традиційно називається *антонімічною трансформацією*. Вона має лексико-граматичний характер, оскільки внаслідок її застосування під час перекладу відбуваються як лексичні, так і граматичні зміни. Варто зазначити, що для англійської мови характерним є вживання *мейозису*, тобто двох формальних заперечень, що позначають позитивну якість, тому слід брати до уваги цей факт при перекладі на українську мову.

Розглянемо приклади:

В оригіналі	У перекладі
For weeks and month he never made a sound [6, с. 27];	На кілька тижнів чи й місяців він замовкав цілковито [2, с. 173];
The snarling of his dogs was losing its efficacy [6, с. 120];	Гарчання собак його вже не розбуркувало [2, с. 26];
It was surely dead [6, с. 139];	Звір був неживий [2, с. 44];
It was to be expected [6, с. 141];	Та інакше й не могло бути [2, с. 46];
All of which is never here nor there [6, с. 208].	Але це між іншим [2, с. 111].

Наведені приклади засвідчують, що переклад у повісті Дж. Лондона «Біле Ікло» здійснено конструкціями, в яких не лише пропонуються елементи значення слова, а й зазначаються їхні семантичні відтінки, придатні

для використання у перекладному тексті. Слід звернути увагу також на відсутність калькованого перекладу. Отже, вищезазначене свідчить, що варіантність виникає вже на етапі прочитання й розуміння тексту оригіналу перекладачем і збільшується під час відтворення його складових, причому це збільшення прямо пропорційне художності тексту: чим щільніша образність і багатша його чуттєва палітра, тим більш творчою повинна бути праця перекладача. А часова й етнокультурна відстань між читачем, якому було адресовано оригінал, і читачем, для якого здійснюється переклад, робить цю варіантність ще більшою.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків: 1) переклад іншомовних творів має бути систематичним і цілеспрямованим, а надбання світової лінгвістики, літературознавства й перекладознавства повинні допомогти перекладачеві здійснити адекватний переклад і не спотворити оригінал; 2) під час перекладу синтаксичних конструкцій слід брати до уваги метатаксіс – структурне перетворення, яке допомагає зберегти функціональну й семантичну особливість оригіналу; 3) розглянуті трансформації вкрай важливі при перекладі з англійської мови на українську, оскільки не лише доповнюють один одного, а й частково компенсують неминучі втрати інформації, пов'язаної з перетворенням тексту оригіналу. Кожний вид трансформацій спрямований насамперед на оптимальний спосіб передачі вихідної інформації в прийнятній формі як для мови перекладу, так і для культурної традиції етносу; 4) розглянуті варіанти перекладу простих речень повністю відбивають думки Дж. Лондона, образи й настрої оригіналу, що здійснює естетичний вплив на нового іншомовного читача з іншого середовища й культури, з іншого історичного часу, але є однаково точним, рівноцінним, правильним; 5) адекватний переклад синтаксичних конструкцій зберігає семантико-стилістичні й лінгвокультурні особливості оригіналу, які полягають у тому, що перекладачам вдається зберегти смислове навантаження тексту, але поінтерпретувати його через призму власної свідомості. Саме художній переклад дозволяє викликати у реципієнта

необхідні відчуття, переживання, емоції, настрої, а також передати мовлення й стиль автора тексту оригіналу. Проаналізований переклад не є буквральним, він майстерно побудований, відбиває глибину тексту оригіналу, його сутність, художню дійсність і мовні форми.

Перспектива дослідження. У подальших наукових розвідках доцільно розглянути психолінгвістичні й філософські особливості перекладу текстів Дж. Лондона.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе) / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – 215 с.
2. Лондон Дж. Біле Ікло / Джек Лондон. – К. : Веселка, 1976. – 183 с.
3. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер; пер. с фр. Редкол. : Г. В. Степанов (пред.) и др.; Вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 321 с.
4. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти т. / Іван Якович Франко. – К. : Наукова думка, 1976 – 1986.
5. Хай слово мовлено інакше... : Статті з теорії, практики та історії художнього перекладу / упоряд. В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1982. – 295 с.
6. London Jack. The Call of the Wild. White Fang / Jack London. – М. : Progress publishers, 1976. – 288 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Форманова – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського»

Наукові інтереси: інвектива, конфліктний дискурс, мовленнєва агресія, комунікативна інтеракція, лінгвістика тексту, сугестивна лінгвістика, теорія перекладу.

